

synthese in het debat over de vroegmoderne Europese economische activiteiten in Azië en hun betekenis voor de opkomende wereldeconomie.

H. K. s'Jacob

B. P. M. Dongelmans, P. G. Hofstijzer, O. S. Lankhorst, ed., *Boekverkopers van Europa. Het 17de-eeuwse Nederlandse uitgevershuis Elzevier* (Zutphen: Walburg pers, 2000, 352 blz., f79,50, ISBN 90 5730 116 4).

Ter gelegenheid van de 450-ste geboortedag van Lodewijk Elzevier (Leuven, 1547-Leiden, 1617) werd in november 1997 in Leiden een congres gehouden, gewijd aan het sinds 1580 door hem en zijn familieleden geleide uitgevershuis. De lezingen die toen werden gegeven zijn vrijwel allemaal in deze bundel opgenomen. Het gaat om negentien artikelen, een inleiding, een Latijns epigram uit 1663 op Daniel Elzevier van de hand van Gilles Ménage en een uitgebreide bibliografie over de familie en het uitgeversbedrijf tussen 1580 en 1712. De auteurs werken allemaal bij universiteiten en bibliotheken en zijn ofwel boekhistoricus of hoogleraar in talen als Engels, Frans of Latijn, dan wel neerlandicus en cultuurhistoricus. Dat betekent een grote spreiding van aanpak en onderwerpen. Bovendien wordt ingegaan op de digitale openlegging van het Elzevierbestand. Het fraai vormgegeven boek — en dat mag ook wel in dit verband — bevat in wezen de status-quo van de 'elzevierkunde'. De Elzeviers waren immers in de Republiek en daarbuiten de toonaangevende zeventiende-eeuwse uitgevers, die gedreven door de gunstige economische omstandigheden in de eerste helft van de eeuw én door de hoge kwaliteit, die zij boden, groot succes hadden met hun vestigingen in Leiden (naast de ingang van de Academie), Den Haag (in de Ridderzaal op het Binnenhof) en Amsterdam (die na 1655 zijn grootste bloei kende). Zij produceerden ongeveer 4200 uitgaven, veelal in het Latijn, waarvan de beroemde 'republiekjes', de landbeschrijvingen in 24° formaat de bekendste zijn gebleven. Maar ondanks de lange tijd dat de Elzeviers zijn bestudeerd blijven er volgens de samenstellers van de bundel nog wel degelijk wensen, want we weten vrijwel niets van bereik en verspreiding van hun uitgaven en wel in het bijzonder wat Oost-Europa en het Middellandse Zeegebied aangaat. Ook aan onze kennis van hun receptie mankeert het bij gebrek aan bronnen; zo is van hun handelscorrespondentie bijna niets over.

Het is bij zo'n omvangrijke bundel met ongelijksoortige bijdragen niet mogelijk alle auteurs en hun werk te noemen, reden waarom slechts algemene opmerkingen zullen worden gemaakt bij de secties waarin de inhoud is verdeeld met een enkele nadere verwijzing. De geschiedenis van de Elzevierstudie wordt uitgebreid behandeld. Eerst de vroegmoderne elzeviromanie (een term van O. Lankhorst), uiteindelijk uitmondend in de grote wetenschappelijke studie van A. Willems uit 1880, die een betrouwbaar overzicht geeft van het werk met bibliografie. Maar ook heden waart de manie rond getuige het feit dat vijftien jaar geleden een collectie van 731 uitgaven op ruim 170.000 euro werd getaxeerd. Redacteur Dongelmans vraagt zich echter af of tegenwoordig bij gebrek aan nieuwe bronnen niet eerder sprake is van meer van hetzelfde bij het onderzoek. In plaats van voortgang zal nu vaker een andere benadering moeten worden toegepast. De Elzeviers drukten de meest controversiële auteurs van de eeuw, waarbij behalve Bacon, Galilei en Hobbes, vooral Descartes belangrijk was. Natuurlijk werden de klassieken geproduceerd, maar ook Machiavelli en niet te vergeten een dertigtal jezuïetenpublicaties, die zoals P. Begeyn s. j. vaststelt soms werden gecamoufleerd met de plaatsnaam Lugdunum (Lyon) in plaats van Lugdunum Batavorum (Leiden). J. A. Gruys bespreekt uitvoerig de serie der 'republiekjes' van 33 teksten in 66 edities, soms twee per land, waarvan echter wonderlijk

genoeg geen enkele is gewijd aan de Zuidelijke Nederlanden. Het waren al sinds 1628 geplande uitgaven, waar J. de Laet veel aan bijdroeg.

Internationaal gaven de Elzeviërs een getrouw panorama van de contemporaine Franse literatuur, en ook van verboden oudere auteurs als Rabelais. De Fransen bewonderden huns ondanks de uitgaven en nadrukken, zoals H. Bots laat zien aan de hand van een hier voor het eerst gepubliceerd memorandum van een hoge Parijse politiefunctionaris uit 1670. Zij trachtten echter de handel op alle mogelijke manieren te hinderen en verweten in hun kwaliteit van schrijvers de Hollanders gebrek aan idealisme en vrekkingheid. Andere auteurs proberen de verspreiding van hun boeken en hun activiteiten in Scandinavië en Engeland na te gaan. En dan had je nog de verzamelaars: M. Keblusek geeft een mooi portret van het 'krankzinnig obsessieve' gedrag van hertog August van Wolfenbüttel die zijn contactpersonen als L. van Aitzema soms tot wanhoop bracht door pietluttig gedrag en slechte betalingsmoraal. Maar van hun kant wisten de Elzeviërs ook wel iets van hooghartig en moeilijk gedrag. Tenslotte worden in Elzeviriana varia nog de drukkers van Lodewijk Elzevier tot 1614, de vormgeving van de boeken, die veel vaker van groot formaat waren dan de kleine 'republiekjes' met hun kleine lettertjes doen vermoeden en de illustraties in de Elzevierboeken van de Leidse firma besproken: tussen 1625 en 1635 was 45% van de boeken geïllustreerd, waarvan vele alleen met een titelprent en dan vooral de 'republiekjes'. De auteur van dit laatste artikel J. Schaeps betoogt dat dit uit bedrijfspolitieke redenen geschiedde. De bundel met zijn artikelen van historiografie tot moderne benaderingen van het fenomeen Elzevier biedt dus elk wat wils en zal zeker dikwijls geraadpleegd worden.

E. O. G. Haitsma Mulier

P. Knevel, *Het Haagse bureau. 17de-eeuwse ambtenaren tussen staatsbelang en eigenbelang* (Cultuurgeschiedenis van de Republiek in de zeventiende eeuw; Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2001, 209 blz., f39,50, ISBN 90 5333 884 5).

Twee scholen onderscheidt Knevel onder de historici die de vroegmoderne overheid bestuderen. De ene, die door de sociale wetenschappen geïnspireerd is, baseert zich op het weberiaanse bureaucratiseringsconcept. De andere richt zich minder op structuren dan op personen, is ook wat minder systematisch, maar streeft ernaar 'een authentieke ontmoeting met het verleden tot stand [te] brengen'. Tot die laatste groep rekent Knevel zichzelf. Hij gaat ervan uit dat 'aandacht voor de persoonlijke ervaringen van ambtenaren ons vanzelf nader brengt tot opvallende karaktertrekken van het vroegmoderne openbare bestuur', en presenteert daarom in zijn studie naar de Haagse ambtenaar in de zeventiende eeuw een 'mozaïek van individuele levensgeschiedenissen'.

De twee benaderingen die Knevel met elkaar confronteert, kunnen natuurlijk niet zonder elkaar. De 'erklärende school' is analytisch en methodologisch sterk, maar neigt wel naar het schrijven van bloedeloze 'history with the people left out'. De 'verstehende' vervaardigt aanzienlijk leesbaarder producten, maar die zijn wegens hun impressionistische karakter veel kwetsbaarder voor de kritiek dat er algemeen geldende uitspraken in worden gedaan, die op onvoldoende bewijs steunen. Het evidente verwijt aan Knevel: dat zijn boek weliswaar prachtig geschreven is, maar dat zijn onderzoek veel te weinig systematisch is opgezet om als wetenschappelijke geschiedschrijving te gelden, is dus overkomelijk. Knevels boek kan immers juist dienen om de door anderen systematisch in kaart gebrachte structuren van vlees en bloed te voorzien; van straatruoer bovendien, en van de muffe stank van zeventiende-eeuwse kantoren. Of je